

סגנון חיים ומעמדות בישראל

טלי כץ-גרו, * יוסי שביט**

מבוא

דעה מקובלת היא בקרב חוקרי החברה הישראלית שאין בחברה זו הבדלים בולטים בין המעמדות בסגנון חיים, מכיוון שמעמדות הם תופעה חדשה יחסית בישראל ומשום שפערים אחרים מערפלים את ההבדלים המעמדיים (הורוביץ וליסק, 1990). טענה כללית יותר בספרות הסוציולוגית מדגישה את הירידה בחשיבותו של המעמד כקטיגוריה חברתית, ואת העלייה בחשיבותן של קטיגוריות ריבוד אחרות, כגון מוצא עדתי ודתיות. במאמר זה אנו בוחנים טענות אלה באמצעות בדיקת הבידול (דיפרנציאציה) בסגנון החיים התרבותי בישראל. אנו בוחנים במיוחד את הטענה שהבדלי דתיות ומוצא עדתי משמעותיים יותר ממיקום מעמדי בהסברת הבדלים בסגנון חיים וטעמים תרבותיים בישראל.

לפחות למן ובר, אנו מודעים לרבי-הממדיות של מערכות הריבוד ושל חלוקת הכוח בחברה. רוב החוקרים מקבלים את ההבחנה של ובר בין מעמד חברתי וקבוצת מיצב (סטטוס). מעמד חברתי מוגדר כקטיגוריה הומוגנית יחסית מבחינת שליטה במוצרים ובמשאבי שוק, בעוד קבוצת מיצב מוגדרת על-פי סגנון החיים שלה (Weber, 1946). בעקבות ובר, שילס טוען שסגנון חיים הוא בסיס ליוקרה, ולצד משלח-יד, מהווה את אחד הבסיסים לתביעות לזכויות יתרה חברתיות שונות (Shils, 1970, 425). ובר ושילס רואים בסגנון החיים מימד של ריבוד ובידול חברתי המובחן אנליטית מהתחום הכלכלי כפי שהוא מיוצג על-ידי המבנה המעמדי. עם זאת, איש מהם אינו פוסל אפשרות של מתאם חיובי בין שני ממדים אלה במציאות האמפירית. בורדיה מסכים שהתחום הכלכלי הוא רק צורה אחת של חליפין חברתיים, וצורות אחרות של הון – חברתי ותרבותי – מובחנות אלה מאלה בחברה המודרנית הקפיטליסטית (Bourdieu, 1984). עם זאת, הוא טוען שהמימד התרבותי קשור ישירות לאי-שוויון מעמדי ומשעתק יחסים מעמדיים. ההביטוס – המוגדר כצורות מחשבה, הבנה והתנהגות – מובחן על-פי מעמד חברתי, ומהווה הון תרבותי המשפיע על הסיכויים להשיג תגמולים רצויים בתהליכי הריבוד החברתי. אי לכך, ההתפלגות הלא-שוויונית של ההביטוס מנציחה את המבנה המעמדי.

אנו עדים בשנים האחרונות לשפע של מחקרים המערערים על ההשקפה שיש מתאם גבוה בין מעמד כלכלי לבין דפוסים של צריכת תרבות וסגנון חיים. מחקרים על סגנון חיים תומכים בחמש-עשרה השנים האחרונות בטענה שהריבוד בחברה המערבית עולה מתוך התחום התרבותי. סמלים ותהליכים תרבותיים יוצרים מעין קהילות הנוצרות סביב זהות, טעם וצריכה (Pakulski & Waters, 1996). נדון כעת בשלוש גישות המערערות על נקודת-ההשקפה המסורתית המדגישה את חשיבות המיקום המעמדי בקביעת סגנון

* המחלקה לסוציולוגיה, אוניברסיטת קליפורניה, ברקלי.

** החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב.

חיים. ביקורת ראשונה מבוססת על ההנחה שבעידן הבת-ר-תעשייתי, המעמד הבינוני גדול מאוד, רמת החיים של רוב הפרטים דומה וההבדלים בסגנון חיים בין מעמדות קטנים. קבוצות חברתיות אינן מתייחסות יותר למאבק על חלוקה חומרית. לחלופין, הן נוצרות סביב סגנונות חיים מובחנים החוצים את המעמדות בחברה (Munters, 1977; Wilson, 1980; Sobel, 1983; Barbalet, 1986; Blasius & Winkler, 1989; Neveu, 1990). הבחנות מעמדיות המבוססות על יוקרת מיצב מאבדות את בסיס התמיכה המסורתית שלהן, ואנו עדים לתהליכים המובילים למגוון גדול יותר ולאנדרווידואליות רבה יותר של סגנונות חיים (Beck, 1992). גישה זו מייחסת לצריכה חשיבות גדלה והולכת כבסיס למיצב וסגנון חיים.

ביקורת שנייה, מרכזית יותר מנקודת-המבט של המחקר הנוכחי, נובעת מהמסורת הניאו-בריאנית, המניחה את קיומם של צירים רבים של בידול חברתי נוסף לציר המעמדי. גישה זו מדגישה את הקשר בין תרבות והיבטים לא-מעמדיים של מיקום חברתי. מוצא עדתי, מגדר ודתיות נתפסים כגורמים חשובים בקביעת טעם תרבותי, דפוסי צריכה וסגנון חיים (Saunders, 1986; Hall, 1992; Maffesoli, 1993). בחברות הבת-ר-תעשייתיות, מיקום במבנה התעסוקתי אינו הגורם היחיד והחשוב ביותר בקביעת ערכים ואינטרסים (Sobel, 1983; Anheier, 1995; Castells, 1996). ת-תרבויות מעמדיות נעשו מפוצלות מאוד, והקשרים בין תרבות לבין גזע, מוצא עדתי ודתיות חזקים יותר מהקשרים בין תרבות ומעמד (Pakulski & Waters, 1996). הפערים החברתיים שנוצרו למן סיום המלחמה הקרה שונים מדפוסי הקונפליקט המעמדי-האידיאולוגי הישן. הם פחות מגובשים, יותר רב-צדדיים וקשורים יותר לאינטרסים אידיאיים מאשר לאינטרסים חומריים.

ביקורת שלישית גורסת שמחקרים רבים מתמקדים בתרבות גבוהה, ומזניחים מקורות אחרים של משאבים תרבותיים. הטענה היא שכאשר בוחנים את מכלול המנהגים התרבותיים, ההבחנה בין מעמדות על-פי דפוסי צריכה מיטשטשת. גישה זו מכירה בחשיבות הקשרים בין מיקום מעמדי וסגנון חיים תרבותי, אך טוענת שיש לחקור קשרים אלה באופן שיאיר את מורכבותם; למשל, את העובדה שמעמדות גבוהים צורכים סוגים שונים של תרבות, ולא רק תרבות גבוהה (Peterson & Simkus, 1992; Peterson & Kern, 1996).

במאמר זה אנו בוחנים את תוקפן של טענות אלה בישראל, חברה השסועה בפערים עמוקים ומצטלבים, בה מעמד חברתי הוא תופעה חדשה יחסית. אנו מציעים ניתוח אמפירי מקיף של הקשר בין סגנון חיים ומעמד, תוך שאנו מביאים בחשבון גם צירים נוספים של בידול חברתי, כגון מוצא עדתי, דתיות, השכלה ומגדר.

מעמד בחברה הישראלית ובמדעי החברה

אם יש מחזות בהם מעמדות הם דבר שעבר מן העולם, הרי שבמדעי החברה בישראל הן טרם התגלו. מחקרים על-אודות המבנה החברתי בישראל מתמקדים על-פי רוב בפערים אחרים: הפער העדתי, הפער היהודי-הערבי ופערים שמקורם באזורי מגורים ודתיות (Smootha, 1978; Lewin-Epstein & Semyonov, 1993; הורוביץ וליסק, 1990; Swarzwald, 1990; Friedman, 1991). מחקרים מעטים בלבד מתייחסים לתפקיד המעמד

החברתי כמימד של בידול וריבוד. גם כאשר דנים במימד הכלכלי של ריבוד, הוא לרוב ממושג כ"חברתי-כלכלי", כלומר, צירוף של השכלה, עיסוק, יוקרה, וכשאפשר – גם הכנסה. אין זה אומר שאנשי מדעי החברה חושבים שישראל היא חברה ללא מעמדות. עם זאת, הם תומכים בדעה כי אף-על-פי שאי-שוויון כלכלי הוא תופעה נפוצה ההולכת וגדלה, מזבניות המבנה המעמדי בישראל חלשה מאוד. המודעות המעמדית חלשה, אידיאולוגיה פוליטית וגיוס פוליטי על בסיס מעמדי אינם נפוצים, יש קשר חלש בין מצב מעמדי ונטייה פוליטית, וקיימת ניעות בינמעמדית רבה (יעיש, 1995). הורוביץ וליסק (1990) טוענים שלא ניתן לייחס למעמדות סגנונות חיים מובהקים משלהם. הסיבה מיוחסת לכך שהמבנה המעמדי הנוכחי התגבש לא מכבר והתפתח במהירות כתוצאה של יבוא הון בשנים 1950–1970. מעמד היוזמים והמנהלים כולל מתעשרים חדשים שטרם פיתחו תרבות או סגנון חיים מובהקים. יוצא-דופן בספרות זו הוא הניתוח הניאו-מרקסיסטי של המבנה המעמדי בישראל שמציע בן-פורת (1989). הוא מראה שקיימים מעמדות בישראל ושחל שינוי במבנה המעמדי בשלושת העשורים הראשונים לקיום המדינה. תפקיד חשוב היה למדינה בעיצוב המבנה המעמדי. היא עודדה פיתוח חקלאי ותעשייתי, מדיניות שהובילה לצמיחתה של בורגנות עירונית וגם כפרית ולצמיחתו של פרולטריון. עם זאת, אין בן-פורת מסוגל לאשש או לדחות את הטענה שיש הבדלים מעמדיים בתחום הפוליטי והתרבותי, ובעיקר בסגנונות חיים. כפי שטוען גידנס (1973, 111), ככל שהמעמדות מובנים יותר, הם יישו יותר להפגין סגנון חיים משותף ומובהק. אי-לכך, המובהקות של סגנון חיים המיוחד למעמד מסוים הוא אחד המחוננים (האינדיקטורים) למידה בה מעמדות הם קבוצות חברתיות מובחנות.

המחקר על סגנון חיים בישראל

המחקר המקיף ביותר בישראל בנושא תרבות הפנאי נעשה בידי אליהוא כץ ומיכאל גורביץ בשנת 1970 (כץ וגורביץ, 1973), ושוחזר על-ידי כץ בשנת 1990 (כץ, 1992). המחקר המוקדם התרכז בדפוסים של פעילויות תרבותיות וביחסים בין פעילויות אלה לבין ערכים ועמדות. פעילויות תרבותיות מופו על-פי שלוש אמות-מידה דיכוטומיות: פעילויות בבית לעומת פעילויות בחוץ; פעילויות שנעשות לבד לעומת פעילויות בקבוצה; תרבות גבוהה לעומת תרבות פופולרית. במחקר הראשון מצאו כץ וגורביץ הבדלים גדולים בפעילות פנאי בקרב קטיגוריות של רמת דתיות ובקרב קטיגוריות של השכלה. ההשתתפות גוברת ככל שהשכלה עולה כמעט בכל תחום של צריכה תרבותית. נוסף להשכלה ורמת דתיות, מצאו כץ וגורביץ שיש השפעה לגיל, ושיש לו קשר-גומלין עם השכלה. באופן כללי, הגיל משפיע על דפוסי בילוי בקרב אנשים בעלי רמת השכלה נמוכה, בעוד בעלי השכלה הגבוהה ממשיכים להיות צרכני תרבות פעילים לאורך זמן. נמצאו הבדלים מעטים בין גברים לנשים בבחירת פעילויות פנאי. במחקר של 1990 טוענים החוקרים שהמימד המארגן של צריכה תרבותית הוא "רמת" הפעילות.¹ הם בדקו את ההשפעות של השכלה, גיל, דתיות ומוצא עדתי על דפוסי הצריכה של תרבות

1. סיווג הפעילויות כ"גבוהות" או "נמוכות" נעשה על-ידי החוקרים על בסיס מידת המורכבות שלהן, הידע הנחוץ להשתתפות בהן ורמת ההשכלה המאפיינת את המשתתפים.

ופנאי, ומצאו השפעות של כל ארבעת המשתנים, אך הם לא בדקו הבדלים מעמדיים בסגנון חיים, העדפות תרבותיות או טעמים.

בנסקי בדקה את הקשר בין טעם מוסיקלי ומוצא עדתי (Benski, 1989). היא מצאה שיש בידול בטעם מוסיקלי על-פי מוצא עדתי, השכלה וגיל. אשכנזים נוטים יותר ממזרחיים להעדיף מוסיקה קלסית, בעוד מזרחיים נוטים להעדיף מוסיקה ישראלית אתנית. במחקר נוסף חקרה גינסברג (Ginsberg, 1975) את הקשר בין רשתות חברתיות ופעילויות פנאי בשתי שכונות בתל-אביב. גם היא מצאה שהשכלה ומוצא עדתי מסבירים את ההבדלים בפעילויות פנאי ובפעילויות חברתיות. לסיכום, במחקר הישראלי מתגלים באופן קבוע הבדלים בסגנון החיים על בסיס מוצא עדתי, גיל והשכלה. יש מחקרים המוצאים הבדלים קבועים גם על בסיס של דתיות. במחקרים אלה לא חיפשו, וגם לא מצאו, הבדלים מעמדיים בסגנונות חיים. נוסף על כך, מכיוון שברוב המחקרים השתמשו במודלים חד- או דו-משתניים, ההבנה שלנו לגבי קשרי-הגומלין בין הצירים השונים של ריבוד חברתי הינה מוגבלת. לדוגמה, אין אנו יודעים כיצד, אם בכלל, מוצא עדתי משפיע על סגנון חיים תרבותי כשמצרפים אליו גורמים כרמת דתיות והשכלה. ראוי לציין שלוש מגבלות נוספות של מחקרים אלה. ראשית, כל אחד מהמחקרים האלה בודק היבט מסוים של סגנון חיים. כך וגורביץ' וגינסברג מתמקדים רק בפעילויות פנאי, ומתעלמים מטעמים ומהעדפות תרבותיות. לעומתם, הסתפקה בנסקי בטעמים במוסיקה, ולא בחנה ממדי תרבות אחרים. כתוצאה מכך, אין לנו הבנה שלמה של סגנון חיים במשמעותו הרחבה. המגבלה השנייה היא זו שחלק מהמחקרים התייחסו לאוכלוסיות מסוימות שלא ייצגו בהכרח את החברה הישראלית בכללותה. הבעיה השלישית, הכללית יותר, היא הנטייה לדון בתרבות גבוהה ובתרבות פופולרית כאילו התחומים מוציאים זה את זה והגדרתם מקובלת על הכל,² בעוד שבמציאות, מחקרים שונים משתמשים במדידות שונות מאוד של סוגי תרבות אלה.

המחקר הנוכחי בודק בידול מעמדי בטעמים ובדפוסים של סגנון חיים בישראל. אנו מתמקדים בדפוסים ובעוצמת הקשר בין מעמד וסגנון חיים כאומדן של מידת המובנות של מעמדות בחברה הישראלית. אנו עושים זאת תוך שימוש בניחות רב-משתני, הכולל את המשתנים הבלתי-תלויים מוצא עדתי, רמת דתיות והשכלה, ומשתנים אחרים הידועים כמשפיעים על המשתנים התלויים. המשתנים התלויים הם מדדים של סגנון חיים הכוללים מחוונים בתחומים של פעילות פנאי ובטעמים במוסיקה ובספרות.

נתונים ומשתנים

אספנו את הנתונים בין ינואר לאפריל 1992 באמצעות ראיונות טלפוניים. בנינו מדגם שכבות יחסי (פרופורציוני) של מספרי טלפון מכל אזורי החיוב בישראל. ראינו כל אדם מעל גיל שמונה-עשרה ששהה בבית בשעה שהתקשרנו. חזרנו והתקשרנו לאותו מספר עד שלוש פעמים, כדי להפחית את מספר האנשים שלא ענו. ראינו בסך-הכל שש מאות תשעים וחמישה אנשים, מתוכם שש מאות ארבעים וחמישה יהודים וחמישים ערבים.

2. ראו לדוגמה, Hebdige, 1979; DiMaggio, 1987.

לערבים היה ייצוג חסר במדגם, מכיוון שגודל משק־הבית הממוצע שלהם גבוה מזה של היהודים, ולכן המספר הממוצע של נפשות לכל טלפון גדול בהרבה. מכיוון שלא נתנו ייצוג־יתר במדגם למשק־בית ערביים (כפי שהיינו צריכים לעשות), יש לנו מעט מאוד משיבים ערביים, מעטים מדי לניתוח משמעותי. אי־לכך העדפנו להוציא אותם מהניתוח ולהתמקד ביהודים בלבד.

סגנון חיים מוגדר בספרות המקצועית כדפוסי צריכה, פעילויות פנאי וטעמים תרבותיים. מאפיינים שכיחים של סגנון חיים כוללים דפוסים של בילוי פנאי, טעמים בלבוש, מוסיקה וקריאה, דפוסי חופשה ועוד (Rojek, 1985; Featherstone, 1991). אף־על־פי שהדיכוטומיה בין תרבות גבוהה ותרבות פופולרית נפוצה מאוד (Sobel, 1991; Bourdieu, 1984; De Graaf, 1991; Ultee & Ganzeboom, 1991; DiMaggio, 1994) יש מחקרים המתמקדים בממדים אחרים, כגון ההבדלים בין פעילות המתמקדת בבית לבין פעילות המתמקדת בקהילה (Havinghurst & Feigenbaum, 1959; Vitanyi, 1987); פעילות בתוך הבית לעומת פעילות בחוץ (כץ וגורביץ, 1973), וצריכה ראווותנית לעומת צריכה בסיסית (Veblen, 1934; Sobel, 1983). מדדנו את המשתנים התלויים באמצעות שלושים ושניים פריטים המקובלים בספרות המחקר כמחוננים של סגנון חיים. כאשר הרכבנו את רשימת המחוננים, נעזרנו בשאלונים בהם השתמשו כץ וגורביץ (1973) וכץ (1992), ובטיוטות שאלונים שפיתח צוות אוסטרלי־הולנדי בראשות קלי, אוונס וגנזבוים. בבחירת המחוננים ניסינו לייצג את הממדים המקובלים כפי שהם מופיעים בספרות המחקרית: תרבות גבוהה, תרבות עממית, פנאי הממוקד בבית וספורט. נוסף על כך, מדדנו פעילויות דתיות.

הרשימה כוללת ארבעה־עשר פריטים של פעילות פנאי, עשרה פריטים של העדפות מוסיקליות ושמונה פריטים של העדפות ספרותיות. תדירות הפעילויות בשעות הפנאי נמדדה על סולם שנע מ"אף פעם" ועד ל"פעמים מספר בשבוע". העדפות מוסיקליות נמדדו באמצעות השאלה "מהו היחס שלך לסוגי המוסיקה הבאים?". התשובות נמדדו על סולם שנע בין "לא מכיר", "מפריע לי" ועד ל"אוהב מאוד".³ במדידת העדפות הקריאה נעו התשובות מ"לא קורא סוג כזה של ספרות" ועד "קורא סוג כזה כל יום". הפריטים בכל שדה תרבות והממוצעים שלהם מוצגים בטבלה 1. מבין פריטי הפנאי, אירוח ידידים בבית היה הפעילות הנפוצה ביותר. ביקור בקולנוע, יציאה למסעדה, נסיעה לחופשה, תפילה בבית־כנסת ופעילות ספורט באו אחריו. הפעילות הפחות נפוצה היתה הליכה למשחקי כדורגל או כדורסל. מבין העדפות הקריאה היו עיתונים יומיים, שבועונים ורומנים הפריטים הנקראים ביותר. בתחום המוסיקה, אריק אינשטיין ושלמה ארצי הם הפופולריים ביותר, ואחריהם בטהובן, הגבעטרון ושאר הפריטים.

המשתנה הבלתי־תלוי העיקרי שלנו הוא סיווג המעמד התעסוקתי של המשיב המבוסס על הסכימה של אריקסון וגולדת'ורפ (1992). השמשנו בסיווג זה כי הוא סטנדרטי ומקובל בספרות המחקרית. הסכימה המעמדית הזו מבחינה בין מעמדות האמורים להיות הומוגניים יחסית מבחינת תנאי התעסוקה, מידת הביטחון הכלכלי וסיכויי ההתקדמות הכלכלית

3. ניתוחים שכללו את הקטיגוריה "לא מכיר" נערכו בשתי צורות: באחת, הקטיגוריה קודדה כערך חסר, ובאחרת, היא צורפה לקטיגוריה האמצעית "אדיש". שתי האפשרויות הניבו תוצאות דומות. בניתוח המוצג כאן אנו משתמשים בשיטה השנייה.

טבלה 1: ממוצעים וסטיות-תקן

פריט	ממוצע	ס"ת
פעילויות פנאי		
ביקור בקולנוע	2.0	0.9
ביקור במוזיאון	1.7	0.7
ביקור בתיאטרון	1.6	0.7
ביקור בקונצרט	1.4	0.7
ביקור במופע בידור קל	1.6	0.7
ביקור במועדון-לילה	1.4	0.9
הליכה למועדון ספורט וכושר	1.7	1.3
יציאה למסעדה לארוחת-ערב	2.1	1.1
נסיעה לחופשה מחוץ לבית	1.9	0.7
אירוח קרובים וידידים	2.9	1.0
תפילה בבית-כנסת	2.0	1.3
השתתפות בפעילות פוליטית	1.2	0.6
הליכה למשחק כדורגל/כדורסל	1.3	0.8
ביצוע פעולות ספורט: שחייה / כדורגל	1.9	1.4
מנהגי קריאה		
קריאת עיתונים יומיים	4.0	1.3
קריאת שבועונים	2.2	1.2
קריאת עיתוני ספורט	1.5	1.1
קריאת ספרות קלסית	1.8	1.1
קריאת רומנים	1.9	1.2
קריאת ביוגרפיות	1.7	1.0
קריאת ספרות עיונית	1.8	1.2
קריאת ספרות דתית	1.5	1.0
העדפות במוסיקה		
אריק איינשטיין	4.3	1.4
בטהובן	3.8	1.6
אתניקס	3.3	1.7
סשה ארגוב	3.3	1.7
זוהר ארגוב	3.4	1.5
שלמה ארצי	4.3	1.4
אביהו מדינה	3.4	1.7
שוברט	3.3	1.7
אתי אנקרי	3.5	1.7
הגבעטרון	3.7	1.8

שלהם, וגם במיקום להם במערכת הסמכות והפיקוח. הסכימה אינה בנויה סביב עקרונות היררכיים. העדפנו את הסכימה של אריקסון-גולדת'ורפ על החלופה הניאו-מרקסיסטית של רייט (Wright, 1985; Ben Porat, 1989) מתוך רצון לשמור על אחדות עם מחקרים אחרים שהשתמשו בסיווג של אריקסון-גולדת'ורפ בישראל. לדוגמה, יעיש (1995) משתמש בה לחקר הניעות הבינמעמדית, וקראוס, שביט ויעיש (Kraus, Shavit and Yaish, 1998) השתמשו בסכימה זו בבדיקת תהליכי כניסה למעמד. מכל מקום, מאחר שיש מתאם גבוה בין שתי הסכימות המעמדיות האלה, ההבחנות האמפיריות והמעשיות ביניהן אינן בעלות חשיבות מרכזית למחקר זה. אנו משתמשים בגרסה של הסכימה של אריקסון-גולדת'ורפ המבחינה בין המעמדות הבאים: מעמד המעסיקים הגדולים, המנהלים ובעלי מקצועות חופשיים (מעמדות II+I בסכימה). להלן נכנה מעמד זה המעמד הגבוה⁴; עובדי צווארון לבן העוסקים בעבודות שגרה במינהל ובמסחר ואנשי מכירות (מעמד III); ועיר-בורגנים, כולל בעלי עסק קטנים, בעלי-מלאכה, עם או בלי פועלים, וחקלאים (מעמד IV); עובדים מקצועיים, הכוללים טכנאים ברמה נמוכה, מפקחים של עובדי-כפיים, ועובדי עבודת-כפיים מקצועיים (מעמדות VI+V); עובדים לא-מקצועיים, כולל עובדי עבודת-כפיים לא-מקצועיים או מקצועיים-למחצה ופועלים חקלאיים (מעמד VII). לחמשת המעמדות האלה הוספנו קטיגוריה שישית של מובטלים ואלה שאינם שייכים לכוח-העבודה. הנחקרים סווגו למעמדות על-פי המידע שנתנו על העיסוק הנוכחי שלהם והמיצב התעסוקתי שלהם (כלומר: שכיר, עצמאי, מובטל). נשים נשואות שלא היו חלק מכוח-העבודה בזמן הראיון קיבלו את המיקום המעמדי של בן-הזוג שלהן. התפלגות האחוזים של משתנה זה מוצגת בחלק התחתון של טבלה 2.

הניתוח הסטטיסטי כולל שבעה משתנים בלתי-תלויים. השכלה נמדדת על-פי שנות לימוד. בניתוח שלא נכלל כאן החלפנו משתנה זה במדד נומינלי של השכלה, בו הבחנו בין הרמה היסודית, השניונית והשלישונית, וכמו-כן בין השכלה אקדמית ומקצועית בכל רמה. התיאור הקטיגורי של השכלה מצליח יותר להסביר שונות בחלק מהמשתנים התלויים של סגנון חיים, אך אין הוא משנה את ההשפעות של מעמד ושאר המשתנים הבלתי-תלויים במשוואת הרגרסיה שלנו. רמת הדתיות של הנחקר נמדדה על סולם של שלוש קטיגוריות, מחילוני (1) ועד אורתודוקסי (3). מגדר הוא משתנה-דמה שקיבל קוד (1) לגברים. מוצא עדתי הוא משתנה-דמה שקיבל קוד (1) למזרחיים, וגיל נמדד בשנים. כמו-כן אנו כוללים בניתוח משתנה המודד את המידה בה היו הורי המשיבים מעורבים בצריכה של תרבות גבוהה כאשר הנחקרים היו בגיל העשרה. משתנה זה הוא ממוצע של פריטים המודדים את התדירות בה הלכו ההורים למוזיאונים, תיאטרון וקונצרטים. מדד זה תוקנן על-פי גיל הנחקר, בקבוצות של עשר שנים, כדי לבטל הבדלים בינדוריים בתדירות הפעילויות שמקורם בשינוי בנורמות, נגישות או מצב כלכלי. אנו מפקחים על הבדלים בין הנחקרים במשתנה זה כדי לבחון את האפשרות שהקשר בין מיקום מעמדי

4. אריקסון וגולדת'ורפ מכנים אותו Service Class, משום שרוב חבריו מועסקים במסגרת חוזי שירות (כמו ה-civil servants הבריטיים) המקנים ביטחון רב בעבודה, תנאים סוציאליים משופרים וסמכות מקצועית רבה במקום העבודה. יעיש (1995), הראשון שעברת את הסכימה המעמדית של אריקסון וגולדת'ורפ, מכנה את המעמדות I ו-II בשמות "מעסיקים גדולים" ו"שכירים עם יחסי תעסוקה של שירותים". אנו מעדיפים לפשט ולהשתמש במושג "המעמד הגבוה".

וסגנון חיים הוא כוזב. לצד הטענה שמעמד משפיע על סגנון חיים, קיימת אפשרות שגם מיקום מעמדי וגם סגנון חיים מושפעים ממשתנים קודמים. למשל, שההון התרבותי של ההורים משפיע גם על מיקום מעמדי נוכחי וגם על העדפות וטעמים המשפיעים על סגנון החיים. כפי שנראה להלן, מעמד משפיע על סגנון חיים גבוה גם כאשר מפקחים על ההון התרבותי של ההורים.⁵ לבסוף, אנחנו מפקחים על רמת החיים של הנחקרים. לשם כך אנו כוללים במודל גורם (פקטור) המייצג קבוצה של משתנים המציינים אם קיימים בבית הנחקר מכשירי חשמל לשימוש ביתי, אם יש לו או למשפחתו מכונית ואם נסע לאחרונה לחופשה בחוץ-לארץ.⁶ ממוצעים וסטיות-תקן של משתנים אלה מוצגים בחלק העליון של טבלה 2.

טבלה 2: ממוצעים, סטיות-תקן, התפלגות אחוזים של משתנים בלתי-תלויים

משתנים	ממוצע	סט'ת
זכר	0.41	-
מזרחיים	0.42	-
רמת דתיות	1.69	0.74
גיל	42.07	16.56
השכלה	12.52	3.37
תרבות גבוהה של הורים	1.35	0.57
רמת חיים חומרית	0.00	1.00
%		
מעמד		
(I+II) מעמד גבוה	19.04	
(III) צווארון לבן שגרתי	15.32	
(IV) זעיר-בורגנים	15.94	
(V+VI) מעמד עובדים מקצועיים	16.71	
(VII) עובדים לא-מקצועיים/חקלאים	10.99	
לא-מועסקים	21.98	

N=645

5. תחילה ניסינו לפקח גם על מעמד האב, אך מכיוון שהמתאם של משתנה זה עם המיקום המעמדי של הנחקר גבוה כל כך, לא היה אפשר לבצע ניתוח משמעותי.
6. המכשירים לשימוש ביתי כללו: תנור-מיקרו, טלוויזיה צבעונית, מערכת סטריאו, מכונת-כביסה, מכשיר וידאו, מדיח-כלים, שואב-אבק, מכשיר להשמעת דיסקים. הניתוח הראה שני גורמים (פקטורים) שהיו במתאם של 0.31. ה-eigenvalue של הגורם הראשון הוא 3.26 ושל השני 1.26. הגורם השני נמצא במתאם גבוה עם טלוויזיה, מכונת-כביסה ובעלות על דירה. אלה נמצאים בבעלותם של 80% עד 90% מהמדגם. הגורם השני מבחין בין העניים ביותר, שהם כ-10% מהמדגם, ושאר 80% עד 90%. הגורם הראשון, שאנו משתמשים בו למדידת רמת החיים החומרית, מתואם עם שאר הפריטים ומייצג שונות ברמת החיים שמעל לרמת המינימום.

זיהוי ממדים של סגנון חיים

אנו פותחים את הניתוח בשאלה: כיצד מתגבשים שלושים ושניים הפריטים המודדים פעילויות פנאי, העדפות מוסיקליות ומנהגי קריאה לממדים מובחנים של סגנון חיים? לשם כך אנו מבצעים ניתוח גורמים של הפריטים בתוך שלושת השדות, ומתחילים בפעילויות פנאי. השתמשנו בפרוצדורת FACTOR ב-SAS, ואנו מציגים את התוצאות תחת Principal Component Extraction ורוטציית PROMAX.⁷

טבלה 3: ניתוח גורמים לפריטי פנאי

פריטי פנאי	פנאי פופולרי	פנאי גבוה	ספורט פנאי	זכר דתי
קולנוע	0.628	0.358	0.161	-0.166
בידור קל	0.689	0.064	0.225	0.052
מועדון-לילה	0.681	-0.259	0.051	-0.007
יציאה למסעדה	0.758	0.142	0.121	-0.010
מוזיאון	0.100	0.734	0.124	0.108
תיאטרון	0.183	0.799	0.117	-0.039
קונצרט	-0.068	0.744	-0.071	-0.003
מועדון כושר	0.161	0.075	0.802	-0.128
ספורט פעיל	0.096	0.148	0.838	0.072
צפייה בספורט	0.298	-0.133	0.457	0.300
יציאה לחופשה	0.474	0.260	0.048	0.306
אירוח ידידים	0.267	0.254	0.078	0.301
תפילה	-0.281	-0.253	0.025	0.672
פעילות פוליטית	0.104	0.151	-0.018	0.608
Eigenvalue	3.436	1.784	1.269	1.155
% שונות מוסברת	0.245	0.372	0.463	0.546

טבלה 3 מציגה את התוצאות לגבי פריטי הפנאי. ארבעת הגורמים המובהקים מסבירים 54.6% מהשונות המצטברת. הגורם הראשון נטען גבוה על ארבעה מתוך חמשת הפריטים המתייחסים לפעילויות פנאי פופולריות: קולנוע, בידור קל, מועדוני-לילה, ביקור במסעדה. הוא גם נטען על נסיעה לחופשה. הגורם השני מייצג בבידור פעילויות פנאי גבוהות. הגורם השלישי מתייחס לספורט. הוא נטען גבוה על שני הפריטים המייצגים פעילות ספורטיבית, ונמוך יותר בצפייה במשחקי ספורט. הגורם הרביעי משלב תפילה בבית-הכנסת עם השתתפות בפעילות פוליטית. הגורם הזה נראה משונה במבט ראשון, מכיוון שלכאורה אין קשר בין שתי פעילויות אלה. אנו נוטים לחשוב שיש מתאם ביניהן, משום שמדובר בפעילויות גבריות בעיקר. בקרב יהודים דתיים, גברים הולכים לבית-

7. רוטציית PROMAX אינה כופה אורתוגונליות על הפקטורים, ומאפשרת בדיקת מתאם ביניהם.

הכנסת לעיתים תכופות יותר מנשים. גברים גם מעורבים יותר בפעילות פוליטית. הפריט של אירוח ידידים אינו נטען על אף גורם. אין זה מפתיע, משום שניתן לבצע את כל ארבעת הסוגים של פעילויות הפנאי בחברת ידידים.

טבלה 4: ניתוח גורמים לפריטי מוסיקה

פריטי מוסיקה	פופולרי	גבוה
איינשטיין	0.607	0.456
אתניקס	0.734	0.071
זוהר ארגוב	0.740	-0.144
ארצי	0.736	0.217
מדינה	0.769	-0.181
אנקרי	0.738	0.151
בטהובן	-0.078	0.845
סשה ארגוב	0.478	0.559
שוברט	-0.196	0.852
גבעטרון	0.448	0.628
Eigenvalue	3.923	2.172
% שונות מוסברת מצטברת	0.392	0.609

טבלה 5: ניתוח גורמים לפריטי ספרות

פריטי ספרות	ספרות גבוהה	ספרות פופולרית	ספרות דתית
ספרות קלסית	0.840	-0.004	-0.059
רומנים	0.771	0.095	0.146
ביוגרפיות	0.803	0.053	0.022
ספרות עיונית	0.709	0.028	0.305
עיתונים	0.166	0.738	-0.136
שבועונים	0.187	0.711	0.064
ספורט	-0.227	0.596	0.035
ספרות דתית	0.002	-0.019	0.962
Eigenvalue	2.169	1.831	1.054
% שונות מוסברת	0.326	0.500	0.612

ניתוח הגורמים של פריטי המוסיקה, המוצג בטבלה 4, ייצר שני גורמים מובהקים המסבירים 61% מהשונות המצטברת של הפריטים. הגורם הראשון מתייחס לטעם במוסיקה פופולרית, וכולל מוסיקה אתנית (זוהר ארגוב, אביהו מדינה) ופופ ישראלי (אריק

איינשטיין, אתניקס, שלמה ארצי, אתי אנקרי). הגורם השני מתייחס לטעם מוסיקלי גבוה, וכולל מוסיקה קלסית, נוסף לשתי דוגמות קלסיות של הזרם המרכזי במוסיקה הישראלית (סשה ארגוב והגבעטרון). כך אנו מקבלים הבחנה ברורה בין שני סוגים של טעם מוסיקלי: נטייה להעדפת מוסיקה ישראלית פופולרית בלי הבחנה בין פופ (איינשטיין, ארצי), רוק אתני (אתניקס, אנקרי) ומוסיקה אתנית מסורתית (זוהר ארגוב, מדינה); ונטייה להעדפת מוסיקה קלסית (בטהובן, שוברט), נוסף למוסיקה ישראלית קלסית (ארגוב, הגבעטרון). לבסוף ביצענו ניתוח גורמים של מנהגי קריאה (טבלה 5). שלושה גורמים מסבירים 61% מהשונות המצטברת של הפריטים. הגורם הראשון מתייחס למנהגי הקריאה הכוללים ספרות קלסית סיפורת, ביוגרפיות וספרות מקצועית. לגורם השני קראנו פופולרי, והוא כולל עיתונים יומיים, שבועונים ופרסומים הקשורים לספורט. הגורם השלישי מתייחס לספרות דתית.

בטבלה 6 אנו מציגים את המתאמים בין תשעת הגורמים. הגורמים מסודרים בהתאם לסגנון חיים גבוה, פופולרי ודתי. בתאים הכהים ניתן לראות את המתאם בין הגורמים בכל אחד משלושת הסוגים של סגנון החיים. מתאם גבוה מתקיים בין שלושת הממדים ה"גבוהים", ומתאם גבוה למדי בין הגורמים המייצגים את המימד הפופולרי ובין שני הגורמים הדתיים. זוהי עדות לקשר בין המדדים על פני שלושת השדות של פנאי, קריאה ומוסיקה.⁸ ממצא מעניין בטבלה 6 הוא שהמתאמים בין הגורמים בתוך כל שדה חיוביים אומנם, אך חלשים. לדוגמה, המתאם בין פנאי גבוה לפנאי פופולרי והמתאם בין ספרות גבוהה וספרות פופולרית הם 0.26 ו-0.14, בהתאמה. תוצאה זו מעידה שסגנון חיים גבוה וסגנון חיים פופולרי אינם מוציאים זה את זה. אנשים הצורכים כמות גדולה מן האחד אינם נמנעים גם מהאחר.

טבלה 6: מתאמים בין תשעה סוגים של סגנון חיים

ספרות דתית	זכר דתי	ספורט פופולרית	מוסיקה ספרות פופולרית	פנאי פופולרי	מוסיקה ספרות גבוהה	ספרות דתית	זכר דתי	ספורט פופולרית	מוסיקה ספרות גבוהה
פנאי גבוה	-0.11	-0.06	0.15	-0.03	0.14	0.26	0.60	0.54	
ספרות גבוהה	0.00	-0.11	0.04	-0.10	0.14	0.07	0.52		
מוסיקה גבוהה	-0.13	-0.16	0.11	0.14	0.20	0.17			
פנאי גבוה	-0.19	0.00	0.35	0.46	0.36				
ספרות פופולרית	-0.05	0.09	0.25	0.32					
מוסיקה פופולרית	-0.15	-0.01	0.19						
ספורט	0.01	0.06							
זכר דתי	0.41								

8. מתאמים אלה אינם תוצר מלאכותי של המודל, שכן המתאמים הגבוהים המתקיימים בין גורמים שנוצרו בשלושה ניתוחים נפרדים ובלתי-תלויים זה בזה.

סגנון חיים ומעמד

לאחר שהגדרנו תשעה סוגים של סגנון חיים, נבחנו כעת, בטבלה 7, כיצד הם מתייחסים למעמד. לשם כך אמדנו רגרסיה על חמישה משתני-דמה המייצגים מעמד תעסוקתי. הקטיגוריה המושמטת היא מעמד II+I⁹. כאשר משווים את הרגרסיות של תשעת הממדים של סגנון חיים, הממצא הבולט הראשון הוא שהשפעת המיקום המעמדי משמעותית רק ביחס לשלושת הגורמים המתייחסים לתרבות גבוהה. מעמד מסביר 6% עד 8% מהשונות של גורמי התרבות הגבוהה בהשוואה ל-0% עד 5% בגורמים האחרים. מקדמי ההשפעה של כל המעמדות על גורמי התרבות הגבוהה נמוכים בצורה משמעותית מהשפעתו של המעמד הגבוה (מעמד II+I). כאשר משווים את גודל האומדנים, רואים שמעמד העובדים הבלתי-מקצועיים (VII) עוסק פחות בפעילויות פנאי גבוהות, כלומר, קורא פחות ספרות גבוהה ומעדיף פחות מוסיקה גבוהה. המעמדות האחרים - III, IV, VI+V ואלה שמחוץ לשוק העבודה - מגלים הבדלים קטנים יותר, אך עדיין משמעותיים, מהמעמד הגבוה.

ממצא שני מעיד שהבדלים מעמדיים אינם מובהקים או גדולים בדרך-כלל בכל אחד מיתר הממדים של סגנון חיים. ישנם ארבעה יוצאים מהכלל לטענה זו: הבורגנות הזעירה (מעמד IV) ומעמד העובדים הבלתי-מקצועיים (מעמד VII) נוטים לקרוא ספרות דתית פחות מאשר המעמד הגבוה. נוסף על כך, מעמד III (עובדי צווארון לבן שגרתיים) נוטה יותר למוסיקה פופולרית ולספורט.

ממצא שלישי מתייחס ללא-מועסקים. הם מקבלים באופן עקבי ערכים נמוכים יותר מאשר המעמד הדומיננטי בכל הממדים, מלבד בספרות דתית ובפנאי דתי. קטיגוריית הלא-מועסקים היא הטרוגנית מאוד. היא מכילה גמלאים (31%), עקרות-בית, מובטלים (13%), סטודנטים (13%) וחייילים (8%). אי-לכך אין טעם לנסות להסביר את הרמה הנמוכה של הקטיגוריה הזו בפקטורים השונים.

לסיכום, טבלה 7 מראה הבדלים מעמדיים ניכרים בשלושת הפקטורים המייצגים תרבות גבוהה. נבחנו כעת ארבעה הסברים אפשריים להבדלים אלה. הראשון הוא שהם נובעים באורח כוזב ממוצא עדתי, רמת דתיות או גיל. השני הוא שהם נובעים מהבדלים בפעילויות של תרבות גבוהה של ההורים. השלישי הוא שהם נובעים מהבדלים כלכליים בין המעמדות כפי שהם באים לידי ביטוי ברמת חיים חומרית. ההסבר הרביעי מתמקד בהבדלים בהשכלה בין המעמדות. אנו בודקים השערות אלה בתרשימים 1 עד 3. כל תרשים מראה את השפעת המעמד על שלושת הפקטורים המייצגים סגנון חיים גבוה תחת חמישה מודלים שונים. המודל הראשון (C) בכל תרשים הוא זה המוצג בטבלה 7. הוא מראה את ההבדלים הגולמיים בין כל אחד מהמעמדות - III, IV, VI+V, VII, והלא-מועסקים - לבין המעמד הגבוה. המודל השני (C+D) מראה את השפעות המעמד

9. בגרסה קודמת של מאמר זה ביצענו ניתוח גורמים של תשעת הגורמים, וקיבלנו שלושה גורמים מדרגה שנייה. קראנו להם גבוה, פופולרי ודתי. הרצנו עליהם רגרסיה עם מעמד ומשתנים בלתי-תלויים אחרים. במאמר הנוכחי העדפנו להציג רגרסיה של כל תשעת הגורמים כדי לבחון את האפשרות שעיסוקי פנאי, טעם מוסיקלי ומנהגי קריאה קשורים למעמד באופן שונה. מסתבר שאין זה כך.

תוך פיקוח על מוצא עדתי, רמת דתיות, גיל ומגדר. המודל השלישי מוסיף את רמת החיים החומרית (C+D+S). המודל הרביעי מוסיף את מעורבות ההורים בתרבות גבוהה (C+D+S+P), והמודל האחרון מפקח גם על השכלה (C+D+S+P+E).

טבלה 7: רגרסיה של גורמי סגנון חיים על מעמד

קבוצה	ספורט	זכר	מוסיקה	ספרות	פנאי	מוסיקה	ספרות	פנאי	פנאי
	דתית	דתי	פופולרית	פופולרית	פופולרית	גבוהה	גבוהה	גבוהה	גבוהה
קבוצה	.14	.14	-.12	-.01	.11	.14	.47**	.51**	.55**
מעמד III	.31*	.19	.16	.32*	-.09	-.15	-.42**	-.64**	-.73**
מעמד IV	-.06	-.27*	.15	.22	.01	-.02	-.46**	-.68**	-.59**
מעמד V+VI	.09	-.17	.10	.24	.01	.09	-.40**	-.59**	-.55**
מעמד VII	-.25	-.31*	.14	.17	-.29	-.14	-.94**	-.86**	-1.03**
לא-מועסקים	-.32*	-.06	-.13	-.33*	-.30*	-.45**	-.75**	-.50**	-.64**
R ²	.02	.00	.00	.05	.01	.03	.07	.06	.08
N=627									

הערה: קטיגוריית הייחוס היא המעמד הגבוה (I+II)

* p < 0.05

** p < 0.01

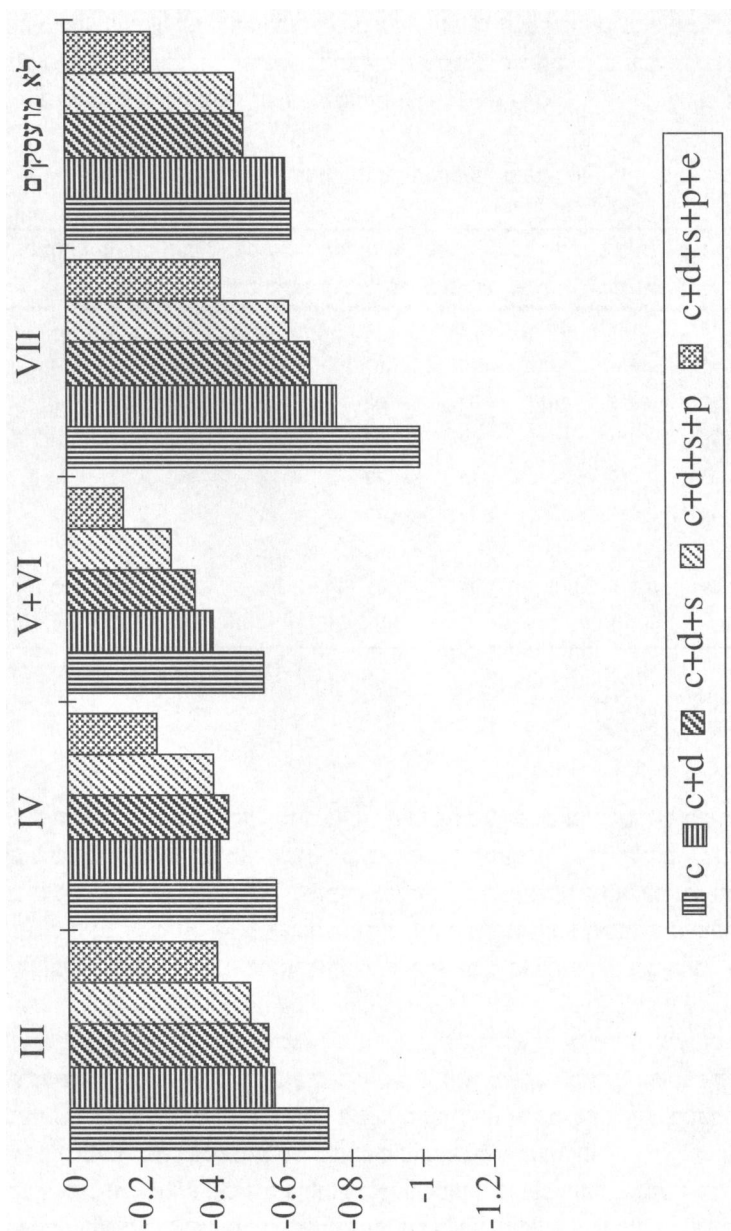
התוצאות ברורות: ראשית, חלק גדול מן ההבדלים המעמדיים בכל שלוש הצורות של סגנון חיים תרבותי גבוה נובע מאי־שוויון בהשכלה בין המעמדות. רק חלקים קטנים, במקרה הטוב, של ההבדלים המעמדיים נובעים מהקשר בין מעמד ומוצא עדתי, רמת דתיות, גיל, רמת חיים חומרית או מעורבות הורים בתרבות גבוהה.¹⁰ עם זאת, אפילו לאחר פיקוח על כל המשתנים, אנו מוצאים הבדלים גדולים, ובדרך־כלל מובהקים, בין המעמדות.

עד כה התמקדנו בקשר שבין מעמד וסגנון חיים תרבותי, והראינו שלמיקום מעמדי יש חשיבות בעיקר ביחס לצריכת תרבות גבוהה, ושהשכלה היא משתנה מתווך חשוב בקשר הזה. נרחיב כעת את הדיון לגורמים האחרים ולממדים האחרים של סגנון חיים. בטבלה 8 אנו מציגים רגרסיה של תשעת הגורמים על כל המשתנים הבלתי־תלויים.

נתחיל ברמת הדתיות, שהיא בבירור גורם מרכזי המשפיע באופן מובהק כמעט על כל הממדים של סגנון החיים. באופן טבעי, השפעתו על סגנון חיים דתי גבוהה וחיובית. ההשפעה של משתנה זה על כל שאר הממדים של סגנון החיים היא שלילית ומובהקת. אנשים דתיים נוטים להימנע מליטול חלק בפעילויות תרבותיות שאינן דתיות, ומעדיפים, בהגדרה, השתתפות בפעילויות דתיות. תוצאה בלתי־צפויה מעט היא חוסר ההשפעה של רמת הדתיות על ספורט. יהודים דתיים אינם נוהגים ללכת למשחקי ספורט מכיוון שרובם

10. כאשר מכניסים למודל השכלה לפני P, S, D, הוספת שלוש קבוצות של משתנים מפחיתה רק במעט את ההשפעה נטו של מעמד.

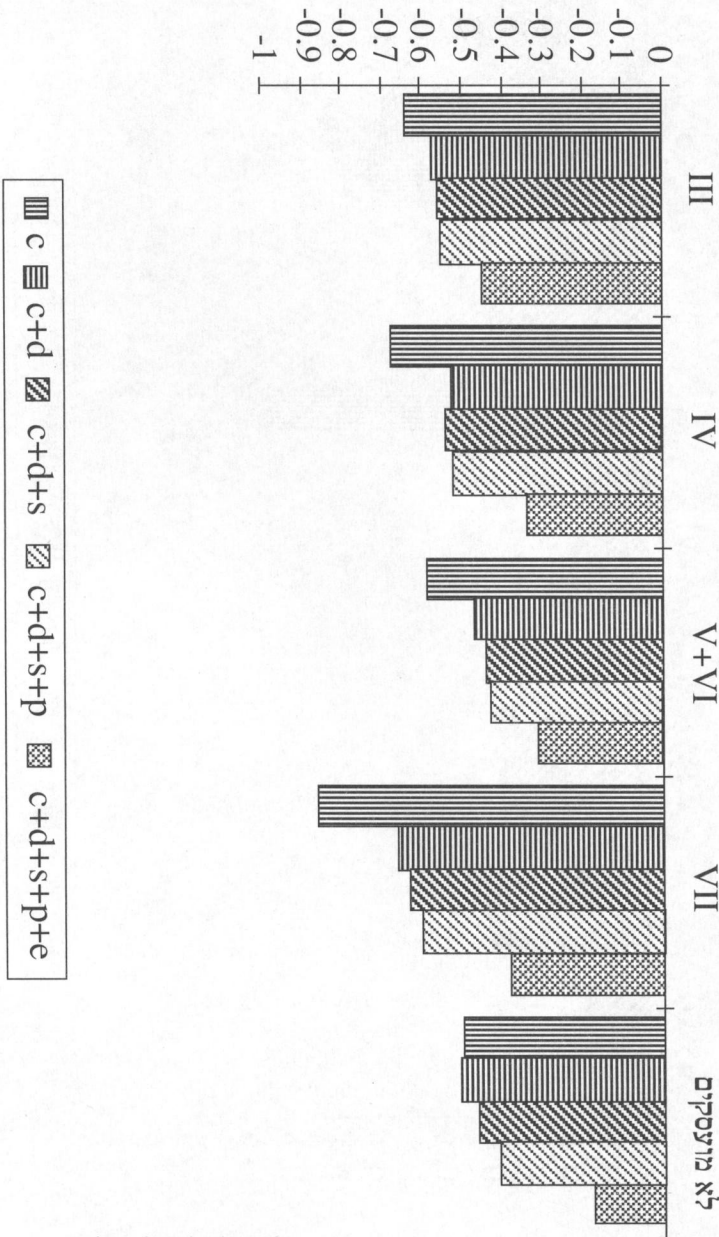
הרשים 1: השפעות המעמד על סגנון גבוה של כילוי פנאי

note: service class is the reference category

- c= gross class differences
- c+d= class coefficients controlling for demographic variables (ethnicity, religiosity, age, sex)
- c+d+s= class coefficients controlling for demographic variables and material standard of living
- c+d+s+p= class coefficients controlling for all of the above and parental high culture
- c+d+s+p+e= class coefficients controlling for all of the above and education

תרשים 2: השפעות המעמד על הרגלי קריאה גבוהים

note: service class is the reference category

c= gross class differences

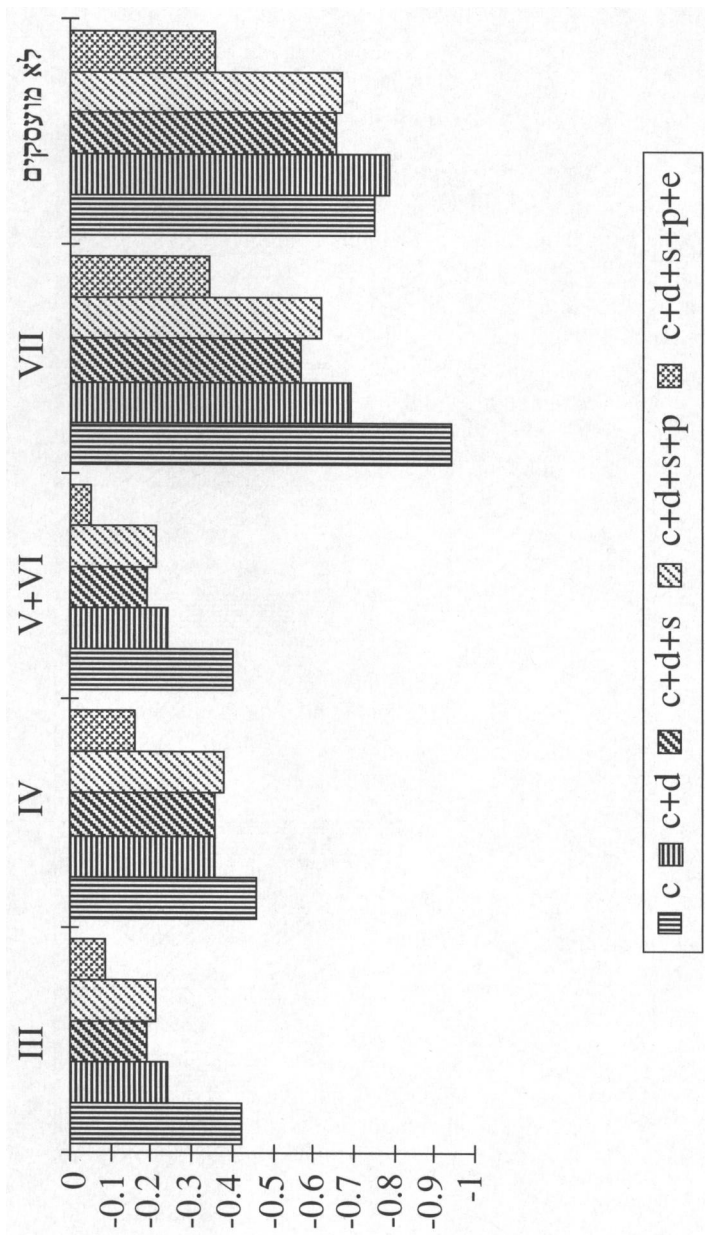
c+d= class coefficients controlling for demographic variables (ethnicity, religiosity, age, sex)

c+d+s= class coefficients controlling for demographic variables and material standard of living

c+d+s+p= class coefficients controlling for all of the above and parental high culture

c+d+s+p+e= class coefficients controlling for all of the above and education

תרשים 3: השפעת המעמד על טעמים גבוהים במוסיקה

note: service class is the reference category
 c= gross class differences
 c+d= class coefficients controlling for demographic variables (ethnicity, religiosity, age, sex)
 c+d+s= class coefficients controlling for demographic variables and material standard of living
 c+d+s+p= class coefficients controlling for all of the above and parental high culture
 c+d+s+p+e= class coefficients controlling for all of the above and education

טבלה 8: רגורסיה של גורמי סגנון חיים על מעמד ומשנתנים נבחרים אחרים

משתנה	מפתח	מפתח דתיות	זכר דתי	מטייקי פומפולייט	מפתח פומפולייט	מטייקי גבוהה	מפתח גבוהה	פנאי גבוה
קבוע	0.368	-1.498**	-1.508**	1.409**	0.834**	-0.049	-0.093	-0.824**
מעמד III	-0.250	-0.167	0.190	0.082	-0.049	-0.049	-0.093	-0.451**
	(-0.93)	(-0.064)	(0.072)	(0.031)	(-0.18)	(-0.17)	(-0.37)	(-1.73)
מעמד IV	-0.076	-0.230	0.065	0.131	0.048	0.048	-0.157	-0.343**
	(-0.28)	(-0.087)	(0.025)	(0.051)	(0.018)	(0.007)	(-0.052)	(-1.33)
מעמד V+VI	-0.015	-0.065	0.123	-0.006	0.014	0.014	-0.048	-0.305*
	(-0.006)	(-0.024)	(0.047)	(-0.002)	(0.005)	(0.013)	(-0.019)	(-1.17)
מעמד VII	-0.285	-0.253	0.108	-0.068	-0.221	-0.119	-0.335*	-0.375**
	(-0.90)	(-0.081)	(0.035)	(-0.22)	(-0.071)	(-0.038)	(-0.112)	(-1.23)
לא-מועסקים	-0.057	0.052	0.111	-0.238	-0.125	0.123	-0.182	-0.182
	(-0.22)	(0.020)	(0.044)	(-0.094)	(-0.049)	(0.048)	(-0.147)	(-0.72)
מורחקי	0.211*	-0.095	0.066	0.520**	-0.010	0.242**	-0.175*	-0.184
	(0.104)	(-0.047)	(0.033)	(0.262)	(-0.005)	(0.120)	(-0.043)	(-0.90)
רמת דתיות	-0.078	0.730**	0.638**	-0.295**	-0.241**	-0.326**	-0.295**	-0.153**
	(-0.57)	(0.538)	(0.477)	(-0.222)	(-0.179)	(-0.241)	(-0.227)	(-1.16)
השכלה	0.012	0.032*	-0.002	0.006	0.009	-0.006	0.117**	0.088**
	(0.039)	(0.106)	(-0.006)	(0.019)	(0.031)	(-0.019)	(0.406)	(0.301)
גיל	-0.011**	-0.004	0.001	-0.013**	-0.006*	-0.022**	0.015**	0.006**
	(-1.85)	(-0.057)	(0.021)	(-2.08)	(-0.090)	(-0.351)	(0.258)	(0.107)
זכר	0.370**	0.177*	0.445**	-0.030	0.173*	0.151*	-0.169*	-0.502**
	(0.181)	(0.087)	(0.222)	(-0.15)	(0.086)	(0.075)	(-0.087)	(-2.53)
חורים	-0.026	0.043	0.049	-0.444**	-0.225**	-0.064	0.040	0.143*
	(-0.14)	(0.025)	(0.028)	(-2.60)	(-0.037)	(-0.024)	(0.084)	(0.117)
תרבות גבוהה	0.152**	-0.011	0.057	0.337**	0.128**	0.337**	0.139**	0.075
	(0.150)	(-0.10)	(0.057)	(0.072)	(0.128)	(0.336)	(0.144)	(0.216)
R ²	.13	.28	.24	.28	.09	.37	.42	.27
N	542							

תעוד: קטיגורייית הייחוס היא המעמד הגבוה (ו+ו) (מקדמים מתוקנים בטורייים).

* p < 0.05
** p < 0.01

מתקיימים בשבת. לכן יכולנו לצפות שיהודים דתיים בישראל יקבלו ערך נמוך לגבי גורם הספורט כפעילות פנאי. היעדר הבדל משמעותי בגורם הספורט בין דתיים ללא-דתיים משקף את העובדה שהוא נטען חלש על משחקי ספורט וחזק על עיסוק פעיל בספורט (ראו טבלה 3), עיסוק בו שתי הקבוצות יכולות ליטול חלק.

נפנה עתה למגדר, משתנה המשפיע באופן מובהק על כל הממדים של סגנון החיים, מלבד אחד. גברים נוטים יותר לספרות ופעילויות פנאי דתיות מאשר נשים. ממצא זה גובע בחלקו מהטיה במדידת התנהגות דתית ומהתעלמות מהיבטים האופייניים לנשים יותר מאשר לגברים, כגון הדלקת נרות שבת ושמירה על כללי הלבוש. תוצאה מעניינת יותר היא זו שבהשוואה לנשים, גברים מעדיפים עיסוקי פנאי פופולריים ופעילויות ספורט כמו גם ספרות פופולרית, בעוד נשים נוטות להעדיף ספרות, מוסיקה ופעילויות פנאי המזוהות עם תרבות גבוהה. נדון בממצא זה בהמשך.

גיל ומוצא עדתי משפיעים גם הם על סגנון חיים. נראה שאנשים מבוגרים יותר מעדיפים פנאי, ספרות ומוסיקה גבוהים, בעוד צעירים מעדיפים סגנונות חיים פופולריים. אשכנזים צורכים באופן משמעותי יותר פנאי ומוסיקה גבוהים מאשר מזרחיים, אבל ההשפעה הישירה של מוצא עדתי קטנה כאשר משווים אותה לסך כל ההשפעות של מעמד או רמת דתיות.¹¹ לעומת זאת, מזרחיים נוטים יותר מאשר אשכנזים לעיסוקי פנאי פופולריים ומוסיקה פופולרית. להשכלה יש קשר חיובי חזק עם תרבות גבוהה, והשפעה חלשה על העדפת ספרות דתית, אך אין היא מגבירה או מפחיתה את ההשתתפות בתרבות פופולרית. כמו־כן מצאנו מידה של המשכיות בינדורית של סגנונות חיים גבוהים, כפי שמציינות ההשפעות החיוביות של ההון התרבותי של ההורים על הגורמים המייצגים עיסוקי פנאי גבוהים וספרות גבוהה, וההשפעות השליליות על ספרות פופולרית ומוסיקה פופולרית.

דיון

במאמר זה ניסינו לבחון שתי נקודות מרכזיות: הראשונה התמקדה בחקר החברה הישראלית. ניסינו לזהות את ממדי הבידול העיקריים של סגנונות החיים של יהודים ישראליים, במטרה לבחון את ההשערה שמעמדות נבדלים בסגנונות חיים וכדי להעריך באיזו מידה הבידול בסגנונות החיים נובע ממוצא עדתי או מרמת דתיות. הנקודה השנייה התייחסה לבחינה נוספת של טענתו הכללית של בורדיה באשר לבסיס המעמדי של הבדלים בסגנון חיים. יש הטוענים כי ניתן ליישם את התיאוריה של בורדיה רק בחברות בהן ההבדלים המעמדיים מושרשים היטב ואינם מטושטשים בגלל שסעים חברתיים אחרים. יתר על־כן, נטען שהקשר בין מעמד וסגנון חיים מורכב הרבה יותר מכפי שנהוג להציגו. החברה הישראלית משמשת מקרה־מבחן מעניין לטענות אלה, מכיוון שחוצים אותה שסעים

11. לדוגמה, ההבדל בין מעמדות III ו־VII לבין מעמד II+I הוא יותר מ־0.40, וההבדל בין הדתיים ביותר והפחות דתיים ביותר הוא 0.36 סטיות־תקן של פנאי גבוה. (יש לזכור שסטיות־התקן של כל אחד מהמשתנים התלויים היא אחד). לעומת זאת, ההבדל בין מזרחיים ואשכנזים הוא רק 0.17 סטיות־תקן.

אחדים, והמבנה המעמדי שלה התגבש בתקופה קצרה יחסית. נסכם כעת את הממצאים העיקריים שלנו, ונשקול את המשמעויות שלהם ביחס לשתי הנקודות המרכזיות הללו. מדדנו סגנון חיים כהשתתפות של הנחקרים במגוון של פעילויות פנאי והטעמים שלהם בקריאה ובמוסיקה. הניתוח גילה שמחוננים בשלושת השדות האלה מתגבשים לשלושה אשכולות של סגנון חיים: גבוה, פופולרי ודתי. מצאנו מתאמים חלשים בין הגורמים המתייחסים לשלושת הממדים; כלומר, אנשים בעלי סגנון חיים גבוה אינם נמנעים בהכרח מנטילת חלק בסגנון חיים פופולרי או דתי. שלושת הממדים אינם מחזקים זה את זה, אלא מטשטשים את ההבדלים החברתיים. לדוגמה, בקרב בעלי סגנון החיים הדתי ניתן למצוא צרכנים של סגנון חיים גבוה כשם שניתן למצוא אותם בין בעלי סגנון החיים החילוני. באותה מידה אין התרבות הפופולרית או התרבות הגבוהה מוציאות זו את זו. העילית התרבותית הישראלית, צרכני המימד הגבוה של סגנון החיים, צורכים גם מוסיקה פופולרית וספרות פופולרית ומשתתפים בפעילויות פנאי פופולריות. ייתכן שהממצא הזה הוא הסיבה לכך שמקובל כל כך לראות את הריבוד החברתי בישראל כבעל מידת מובנית מועטה.

עם זאת, אנו מוצאים עדיין הבדלים מעמדיים מובהקים בסגנון חיים גבוה. המעמד הגבוה, הכולל בעלי מקצועות חופשיים, מנהלים וטכנאים ברמה גבוהה, מגלה מידת מעורבות רבה יותר בסגנון חיים גבוה מאשר יתר המעמדות. ממצא זה תואם את הטענות של בורדייה. עם זאת, מעמדות בישראל אינם נבדלים מבחינת יחסם לשני הממדים האחרים של סגנון חיים. בעוד המעמדות נבדלים במידת-מה ביחסם לתרבות גבוהה, הם נוטים להיפגש בתחומי התרבות הפופולרית והדתית. כל המעמדות נוטלים חלק בתרבות הפופולרית. באותה מידה, סגנון החיים הדתי מובחן על-יפי מוצא עדתי ומגדר, אך לא על-יפי מעמד.

אנו מגלים אם-כן מעמד גבוה שהוא אומניבור (אוכל-כל), ואינו מתמחה בתרבות גבוהה בלבד, כפי שהיה אפשר לשער מיישום התיאוריה של בורדייה. מחקרים המתמקדים רק בתרבות ובסגנון חיים גבוהים מוצאים הבדלים מעמדיים, אך אינם מזהים את זירות המפגש התרבותי של כל המעמדות.

כאשר מפרשים את התוצאות מנקודת-המבט של הסוציולוגיה הישראלית, הן ראויות לדיון מכמה בחינות. ראשית, המבנה המעמדי אינו רופף כפי שחשבו עד כה, ולפחות המעמד הגבוה מפגין דפוס סגנון חיים מובהק. לרמת הדתיות יש השפעה עקבית ומובהקת על כל הממדים של סגנון החיים. היא מחלישה מעורבות בתרבות גבוהה ופופולרית, ומגבירה, כפי שהיה ניתן לצפות, השתתפות בסגנון חיים דתי. בידול של סגנון חיים על-יפי מוצא עדתי הינו מובהק ביחס לחלק מהממדים של סגנון חיים. אשכנזים נוטים יותר לפנאי ולמוסיקה גבוהים. בעוד מזרחיים מעדיפים פנאי ומוסיקה פופולריים. עם זאת, ההשפעות נטו של מוצא עדתי הינן קטנות. ממצאים אלה מעלים שאלות לגבי מידת המרכזיות המיוחדת לרוב למוצא עדתי כגורם בידול מרכזי בחברה הישראלית. הבדלים בינעמדיים בסגנון חיים גבוה נובעים בראש ובראשונה מהשוני בהתפלגות מעמדית ומאי-שוויון בהשכלה בין שתי הקבוצות העדתיות.

לבסוף, אנו מוצאים שנשים נוטות לעיסוקי פנאי ולטעמים גבוהים יותר מאשר גברים, ונוטות פחות לסגנון חיים פופולרי או דתי. ממצא זה תואם את דיוניו של קולינס (1992) בהבדלים בין גברים ונשים בחלוקת העבודה התרבותית. קולינס טוען שבבית, כמו גם

במקום העבודה, נשים נוטות לעסוק בהתנהגות הרלוונטית ליחסי ציבור ומיצב. "נשים חיות... הרבה יותר בעולם של סטטוס מאשר בעולם של מעמד" (Collins, 1992, 228–229). דימוי זה עקבי עם הממצא שגברים נוטים יותר מנשים לתרבות פופולרית וספורט, בעוד נשים מעדיפות ספרות, מוסיקה ופעילויות פנאי גבוהות, גורמים המעניקים מיצב גבוה יותר.

לאחר שזיהנו הבדלים מעמדיים משמעותיים בסגנון חיים תרבותי גבוה, ניסינו לזהות את הסיבות לכך. התוצאות מראות שחלק מן ההבדלים נובעים מאי־שוויון מעמדי בהשכלה. גנזבום (1982) הראה, במחקר שכלל ארצות אחדות, שהבדלים מעמדיים בסגנון חיים נובעים במלואם מהבדלים בהשכלה בין המעמדות. גם אנו מצאנו שלהשכלה יש השפעה משמעותית על סגנון חיים גבוה, ושהיא אחראית לכמתצית מן ההבדלים המעמדיים. עם זאת, בניגוד לתוצאות של גנזבום, אנו מוצאים שגם בפיקוח על השכלה נותרו הבדלים מעמדיים משמעותיים בסגנון חיים גבוה. אין כל הוכחה לכך שהם נובעים מהמשכיות בינדורית בדפוסים של צריכה תרבותית. להון התרבותי של ההורים יש השפעה משמעותית כלשהי על סגנון חיים, אך אין הוא מסביר כמעט את ההבדלים המעמדיים בסגנון חיים גבוה. כמו־כן הפרכנו את ההשערה שהבדלים מעמדיים נובעים מאי־שוויון כלכלי בין המעמדות. גם כאשר היה המחווך של רמת חיים חומרית בפיקוח, לא פחתו אומדני ההבדלים בסגנון חיים גבוה בין המעמדות. ייתכן שהשפעת המעמד נובעת מן ההשפעה המחברת של המיקום המעמדי עצמו. מחקרים הראו שלסביבת העבודה יש השפעה חשובה של המאפיינים הפסיכולוגיים של העובדים, על הערכים שלהם ועל התנהגותם (לדוגמה, Kohn, 1969). כמו־כן, מחקרים מראים שיש לחצים סביבתיים של עובדים לציית לגורמות התרבותיות הרווחות במקומות העבודה (Lamont, 1992).

תוצאות מחקרנו מגלות כמה ממדים שונים ונפרדים של סגנון חיים. מעניין במיוחד הוא המימד הדתי, שאינו ייחודי לישראל, אך הוא נידון רק לעיתים רחוקות בספרות העוסקת בסגנון חיים תרבותי. ניתן לפרש את ריבוי סגנונות החיים כשיקוף של פלורליזם חברתי הכרוך במעמד, מוצא עדתי ורמת דתיות. עם זאת, עדיין נותרת פתוחה השאלה האמפירית אם לשלושת הממדים של סגנון החיים – גבוה, פופולרי, דתי – יש אותו ערך בתהליך הריבוד. בספרות יש דיון יסודי בדרך בה תרבות גבוהה מנציחה את זכויות־היתר של המעמדות החוקים. היא מהווה סוג של הון המניב יתרונות בתהליך ההשכלה (DiMaggio and Mohr, 1985) וגם בעולם התעסוקה (Lamont, 1992). אנו יודעים שמיומנות בתרבות דתית הינה בעלת ערך רב בישראל למי שרוצה להיכנס לסביבה חברתית זו. ישנם מגזרים גדולים במערכת החינוך ובשוק העבודה הפונים לקהילות היהודיות האורתודוקסיות. הגישה למגזרים אלה מוגבלת לאלה המנהלים סגנון חיים הולם. קראוס, שביט ויעיש (1997) מראים שגם כאשר אין מביאים בחשבון השכלה ומשתנים חשובים אחרים, דתיות קשורה להצלחה מקצועית. הם מייחסים זאת לגישה המועדפת של האורתודוקסים להודמנויות התעסוקתיות בתוך המגזר האורתודוקסי. אם־כן, יש עדות לכך שהון תרבותי דתי הינו ברי־המרה בשוקי עבודה באופן הדומה להון תרבותי מהסוג הגבוה.

מקורות

- הורוביץ, דן וליסק, משה (1990). מצוקות באוטופיה: ישראל, חברה בעומס יתר. תל-אביב: עם עובד.
- יעיש, מאיר (1995). "מעמדות וניידות מעמדית בישראל". עבודת מ.א., החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת חיפה.
- כ"ץ, אליהוא וגורביץ, מיכאל (1973, תשל"ד). תרבות הפנאי בישראל: דפוסי בילוי וצריכה תרבותית. תל-אביב: עם עובד.
- כ"ץ, אליהוא (1992, תשנ"ב). דפוסי היצע וצריכה של תרבות בישראל. ירושלים: מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי.
- Anheier, H. (1995). "Forms of Capital and Social Structure in Cultural Fields: Examining Bourdieu's Social Topography". *American Journal of Sociology*, 100(4), 859–903.
- Barbalet, J.M. (1986). "Limitations of Class Theory and the Disappearance of Status: The Problem of the New Middle Class". *Sociology*, 20(4), 557–575.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage Publications.
- Ben-Porat, A. (1989). *Divided We Stand: Class Structure in Israel from 1948 to the 1980s*. New York: Greenwood Press.
- Blasius, J., Winkler, J. (1989). "What is the Meaning of Distinction? An Empirical Examination of Bourdieu's Theory". *Kolner Zeitschrift für Soziologie und Sozial Psychologie*, 41(1), 72–94.
- Benski, T. (1989). "Ethnicity and the Shaping of Musical Taste: Patterns in an Israeli Urban Community". *Social Forces*, 67(3), 731–750.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique on the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1990). *In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P., Passeron, J. (1977). *Reproduction: In Education, Society, and Culture*. Beverly Hills, CA: Sage Publications.
- Castells, M. (1996). "The Net and The Self". *Critique in Anthropology*, 16(1), 9–38.
- Collins, R. (1992). "Women and the Production of Status Cultures". In M. Lamont and M. Fournier (eds.), *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality* (pp. 213–231). Chicago: University of Chicago Press.
- De Graaf, N.D. (1991). "Distinction by Consumption in Czechoslovakia, Hungary, and the Netherlands". *European Sociological Review*, 7(3), 267–290.

- DiMaggio, P. (1994). "Social Stratification, Life-Style, and Social Cognition". In D. Grusky (ed.), *Social Stratification*. San Francisco: Westview Press.
- DiMaggio, P., Mohr, J. (1985). "Cultural Capital, Educational Attainment, and Marital Selection". *American Journal of Sociology*, 90, 1231–1261.
- Erikson, R., Goldthorpe, J.H. (1992). *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Featherstone, M. (1991). *Consumer Culture and Postmodernism*. London: Sage Publications.
- Friedman, M. (1991). *The Haredi Society – Sources, Trends, and Processes*. Jerusalem: The Jerusalem Institute for Israel Studies (in Hebrew).
- Ganzeboom, H.B.G. (1982). "Explaining Differential Participation in High-Cultural Activities". In W. Raub (eds.), *Theoretical Models and Empirical Analyses* (pp. 186–205). Utrecht: ES Publications.
- Ganzeboom, H.B.G. (1986). "Cultural Socialisation and Social Reproduction: A Cross-National Test of Bourdieu's Theory of Stratification". Paper Presented at the International Sociological Association World Congress, New Delhi, India.
- Giddens, A. (1973). *The Class Structure of the Advanced Societies*. New York: Barnes and Noble.
- Ginsberg, Y. (1975). "Joint Leisure Activities and Social Networks in Two Neighbourhoods in Tel Aviv". *Journal of Marriage and the Family*, 37(3), 668–676.
- Hall, J. (1992). "The Capital(s) of Cultures, How to Resolve the Problem of Holism with a Theory of Status Situation and Cultural Structures". In M. Lamont and M. Fournier (eds.), *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality* (pp. 257–285). Chicago: University of Chicago Press.
- Havinghurst, R.J., Feigenbaum, K. (1959). "Leisure and Lifestyle". *American Journal of Sociology*, 5, 396–404.
- Hebdige, D. (1979). *Subculture: the Meaning of Style*. London: Routledge.
- Kohn, M.L. (1969). *Class and Conformity: A Study in Values*. Homewood, Ill.: Dorsey Press.
- Kraus, V., Shavit, Y., Yaish, M. (1998). "Gender and Ethnic Differences in the Transition from School to Work in Israel". In Y. Shavit and W. Mueller (eds.), *From School to Work, A Comparative Study of Educational Qualifications and Occupational Destinations* (Chapter 7). Oxford: Clarendon Press.
- Lamont, M. (1992). *Money, Morals and Manners*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lewin-Epstein, N., Semyonov, M. (1993). *The Arab Minority in Israel's*

- Economy: Patterns of Ethnic Inequality*. Boulder: Westview Press.
- Maffesoli, M. (1993). "The Social Ambience". *Current Sociology*, 41(2), 7–15.
- Munters, Q.J. (1997). "Social Stratification and Consumer Behaviour". *Netherlands Journal of Sociology*, 13(2), 137–154.
- Neveu, E. (1990). "Lifestyle... A Century's End Without Classes". *Sociologie du Travail*, 32(2), 137–154.
- Pakulski, J., Waters, M. (1996). *The Death of Class*. London: Sage Publications.
- Peterson, R.A., Simkus, A. (1992). "How Musical Tastes Mark Occupational Status Groups". In M. Lamont and M. Fournier (eds.), *Cultivating Differences: Symbolic Boundaries and the Making of Inequality* (pp. 152–186). Chicago: University of Chicago Press.
- Peterson, R.A., Kern, R.M. (1996). "Changing Highbrow Taste, from Snob to Omnivore". *American Sociological Review*, 61, 900–907.
- Rojek, C. (1985). *Capitalism and Leisure Theory*. London: Tavistock.
- Saunders, P. (1986). *Social Theory and the Urban Question*. London: Hutchinson.
- Shils, E. (1970). "Deference". In E.O. Laumann, P.M. Siegel and R.W. Hodge (eds.), *The Logic of Social Hierarchies* (pp. xx). Chicago: Markham.
- Smootha, S. (1978). *Israel: Pluralism and Conflict*. Berkeley: University of California Press.
- Sobel, M. (1983). "Lifestyle Differentiation and Stratification in Contemporary U.S. Society". *Research in Social Stratification and Mobility*, 2, 115–144.
- Schwarzwald, J. (1990). *A Research Perspective on Religious Public Education in Israel*. Ramat Gan: Bar-Ilan University.
- Toivonen, T. (1992). "Consumption Makes Classes? On the Changing Pattern of Determination of Consumption". Paper Presented at the Meeting of the ISA Research Committee on Social Stratification, Trento, Italy, May, 14–16.
- Ultee, W.C., Ganzeboom, H.B.G. (1991). "European Integration and Social Inequalities in Cultural Participation". Paper Presented at the European Research Conference, Gausdal, Norway, November 24–27.
- Vitanyi, I. (1987). "Structure of Leisure: Structure of Society". *Society and Leisure*, 10(2), 345–347.
- Veblen, T. (1934). *The Theory of the Leisure Class*. New York: Modern Library.
- Weber, M. (1946). "Class, Status, and Party". In H.H. Gerth and C. Wright Mills (eds.), *From Max Weber, Essays in Sociology* (pp. 180–195). New York: Oxford University Press.

Wilson, J. (1980). "Sociology of Leisure". *Annual Review of Sociology*, 6, 21–40.

Wright, E.O. (1985). *Classes*. London: Verso.